

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

ZÁMBÓ ISTVÁN

A BUDAPESTI JOGSZOLGÁLTATÁSI SZERVEK IRATSELEJTEZÉSI GYAKORLATÁNAK VÁLTOZÁSAI

II. rész

Iratselejtezések 1950-től a rendszerváltásig*

A levéltárakról szóló 1950. évi 29. tvr. és a végrehajtására kiadott utasítások gyökeres változásokat hoztak a magyar levéltárügyben. A törvényerejű rendelet előírta a levéltárak államosítását, deklarált célja egy szocialista, szovjet típusú, erősen centralizált levéltári hálózat létrehozása volt. Ennek megfelelően a rendelet 3. § (2) bekezdése előírta a Levéltárak Országos Központja (LOK) megszervezését, amelyet az 1610-26/1950. VKM rendelet széles körű szakmai és adminisztratív irányítási jogkörrel ruházott fel. A LOK – *Borsa Iván* vezetésével – középírányító szervként felügyelte a hálózatba tartozó közlevéltárak (később állami levéltárak) szakmai munkáját, munkautasításokat adott ki, költségvetési osztálya központilag intézte a levéltárak gazdasági és pénzügyeit, valamint közreműködött az iratkezelési tárgyú jogszabályok előkészítésében.¹ Továbbá felelős volt a selejtezések koordinálásáért és ellenőrzéséért is. Témám szempontjából kiemelten fontos az 1957-ig működő szervezet szerepe, mivel fővárosi székhelyű szervként elsősorban a budapesti illetékességű igazságügyi szervek selejtezési munkálataiba tudott közvetlenül bekapcsolódni.

Az iratselejtezések szabályozása

Az előbbieken említett rendelet 23. §-ának megfelelően a „közületi szervek és vállalatok iratainak megőrzéséről és selejtezéséről” szóló 185/1951. MT rendelettel megtörtént az iratselejtezések általános szabályozása, ezzel a gyakorlatban minden irattári

---

* A jogszolgáltatási szervek selejtezéseivel kapcsolatos általános problémákat, illetve az 1950-ig tartó selejteztörténet bemutatását lásd a tanulmány első részében (ZÁMBÓ, 2015.), az 1872–1957 közötti selejtezések bővebb összefoglalását lásd ZÁMBÓ, 2014.

¹ *Magyar Közlöny*, 1950. 946–952., LAKOS, 2009. 301.

anyag selejtezése a levéltárosok szakmai ellenőrzése alá került. A rendelet az öt évnél régebben keletkezett iratok selejtezését tette lehetővé.²

Érdeemes szólni a szabályzat megalkotásának körülményeiről, mivel az 1950. évi 29. tvr. a LOK feladatának jelölte ki, hogy „közreműködik a levéltári és irattári vonatkozású jogszabályok előkészítésében”,³ így a selejtezési szabályzat kidolgozásában is részt vett. Munkatársainak fáradozásai azonban nem jártak teljes sikerrel, mert a kiadott rendelet értelmében a LOK csak a selejtező szerv megkeresésére nyilváníthatott véleményt a selejtezésről. Pedig az előzetes megbeszéléseken a LOK a maga részéről minden eszakközzel igyekezett a kötelező ellenőrzésről meggyőzni a Belügyminisztérium illetékeseit, így a közoktatásügyi miniszter bevonásával is, aki méltatta a LOK eddigi sikeres működését, hangsúlyozva, hogy a közelmúltban végrehajtott selejtezések tapasztalatai szerint csak a LOK közbenjárásával volt számos történeti érték megmenthető. „Az ellenőrzés kötelezővé tétele azért szükséges, mert féltő, hogy a selejtező szervek igen kis százalékában keresik fel a LOK-ot, s kérnék fel a véleménynyilvánításra” – indokolta a rendelet véleményezéséhez kapcsolódó feljegyzésében Borsa Iván.⁴

De nem csak a LOK munkatársainak véleményét ismerjük e kérdésben, mivel a szervezet a szabályzattervezetet véleményezésre küldte a levéltárvezetőknek. A visszaérkező válaszok általánosságban egyetértettek a szabályzat pontjaival, de többen hiányolták, hogy az nem tér ki külön a bírósági iratokra.⁵ A Tolna Megyei Közlevéltár vezetője, Hadnagy Albert válaszában ezt írta: „Nem tartozik ugyan szorososan ide, de fel kell hívnom a figyelmet a bírósági irattárak helyzetére. A bírósági iratok a történelemírás szempontjából a legbecesebb forrásanyagot szolgáltatnák, ha megvolnának. Az 1867. előtti, de különösen a Bach-korszaktól visszafelé a legszebb történeti anyag éppen a bírósági iratokban található, mégpedig a történelem minden ágazatára vonatkozóan. Ezt a megállapítást az újkori bírósági anyagra is bátran elmondhatjuk minden részletesebb indoklás nélkül és meg kell szüntetni azt a hiedelmet, hogy ez az újkori anyag a történelemírás szempontjából mitsem ér. Éppen ellenkezőleg. E téren erőteljes beavatkozásra van szükség, mert különben menthetetlenül elvész ez az anyag az elkövetkezendő selejtezések során, ha az eddigi rendszer érvényben marad.”⁶ Kanyar József, a Somogy Megyei Közlevéltár vezetője is hiányolta, hogy „nincsenek felsorolva a megtartandó iratok részletes kimutatásában az igazságszolgáltatás köréből adódó iratok, mint például a büntetőpererek, polgári pererek stb.”⁷

² KISASSZONDY, 2002. 40. Gazdasági szempontok érvényesítése végett elsőként az 14.527/1947. ME. határozat rendelkezett a papírtakarékosságról és az irattárak selejtezésének megindításáról (*Magyar Közöny*, 1947. december 10.). Később a Népgazdasági Tanács 402/23/1950. NT. számú határozata foglalkozott a kérdéssel, amelynek értelmében az irattáraknak és a levéltáraknak az öt évnél régebbi iratanyagukat selejtezniük kellett 1951. januártól kezdődően. A munka elvégzésének előkészítéseképpen kezdődött meg az irattárakban őrzött iratanyagok terjedelmének, selejtezettségének felmérése. (MNL OL XIX–I–18–a–1610–S3–5/1950. LOK sz.)

³ *Magyar Közöny*, 1950. 951.

⁴ MNL OL XIX–I–18–a–1610–S3–130/1951. LOK sz.; MNL OL XIX–I–1–h–1610–77/1951. LOK sz. (Lásd SARNYAI, 2003. 11.)

⁵ MNL OL XIX–I–18–a–1610–S3–74/1951. LOK sz. Selejtezési szabályzattervezet véleményezése.

⁶ MNL OL XIX–I–18–a–191/1951. TML. lvt. sz.

⁷ MNL OL XIX–I–18–a–1027/1951. SML. lvt. sz.

Kollega-Tarsoly Sándor, a Hajdú-Bihar Megyei Közlevéltár vezetője 1951. július 31-én kelt levelében konkrét javaslattal állt elő: „*minthogy igen komoly figyelmeztető példák állnak előttünk, az lenne az indítványom, hogy a bíróságok ne a selejtezésre utasítsanak, hanem arra, hogy anyagukat selejtezés nélkül adják át a közlevéltáraknak. Az a fáradság, amit a levéltárak a selejtezéssel töltenek el, megéri azt, hogy ezen a téren is ne legyen a levéltár olyan nagy veszteségeknek kitéve, mint sok más téren [...], másrészt minden levéltáros rendelkezik annyi jogi tudással, hogy ki tudja válogatni a levéltár szempontjából is lényegtelen iratokat az értékesektől.*”⁸ Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzendő, hogy a LOK azt az álláspontot képviselte, miszerint a levéltárak nem vehetnek át selejtezetlen iratokat, csak ha „*az iratanyag veszélyeztetett volta elkerülhetetlenül szükségessé teszi az átvételt.*”⁹ Előremutató megoldásként jelentkezett ugyanakkor teljes irattárak védetté tétele, amely 1952 elején a Pécsi Megyei Bíróság, a Kalocsai Megyei Bíróság, a szigetvári, kalocsai, csongrádi, mátészalkai, esztergomi és mezőkövesdi járásbíróságok esetében meg is valósult. Az igazságügyminiszter indoklása azért mellőzte a felsorolt szervek irattárai esetében a selejtezést, hogy a különböző forgalmú és különböző jellegű területekre illetékes bíróságok közül a későbbi kutatás céljára érintetlen anyag álljon rendelkezésre.¹⁰

A levéltárvezetőktől idézett problémák végül más módon oldódtak meg. Az általános selejtezési rendelkezéseket tartalmazó 185/1951. MT rendelet 1951. október 23-án jelent meg, „az igazságügyi hatóságok és hivatalok iratanyagának selejtezése” tárgyában azonban már 1951. július 21-én megjelent a 9.500/1951. IM rendelet, amely az igazságügyminiszter felügyelete alá tartozó összes hatóság, így a bíróságok, államügyészségek és a közjegyzők iratainak selejtezését érintette.¹¹

Bár konkrétan nem mondták ki, de a rendeletet visszamenőleges alkalmazás céljából adták ki, a 13.300/1912., valamint a 31.850/1925. IM rendeletek alapján átselejteztetett iratokra is kiterjedő hatállyal. A korábbi – nem selejtezhető, illetve 32-25-10-5 év után selejtezhető iratok – felosztás helyett négy csoportba foglalta az iratokat, a minél hamarabb lefolytatható munka végett. Ez a következőképpen alakult: nem selejtezhető iratok és segédkönyvek, valamint 20-10-5 év után selejtezhetőek. A selejtezés alól kivont iratok közé tartoztak az igazságügyi alkalmazásban állók személyi ügyeire vonatkozó elnöki ügyek és táblázatok, a telekkönyvek és a telekkönyvi térképek, a cégjegyzékek, a megőrzésre átadott okiratok, az Igazságügyminisztérium és a Legfelsőbb Bíróság elvi jelentőségű ügyeinek iratai. Ugyanitt a selejtezési korszakhatárt 1872-ben alapította meg, valamint megtiltotta az 1918–1944 között keletkezett büntetőperes ira-

⁸ MNL OL XIX-I-18-a-145/1951. HBML. lt. sz., Ez azoknál a levéltáraknál megvalósítható lett volna, amelyeknek elegendő helye volt egy selejtezetlen iratanyag átvételére. (Kisebb mennyiségű iratanyag esetében elő is fordult, például a Veszprémi Állami Levéltár 1956-ban átvette a Balatonfüredi Járásbíróság 20 iratfolyóméternyi iratát, amelyet a levéltár azzal indokolt, hogy „nem tudja a szerv selejtezni, nincs hozzáférő és ráérő emberük”. (MNL OL XIX-I-18-a-864-01-22/1954.)

⁹ FÁRA, 1952. 39.

¹⁰ MNL OL XIX-I-18-a-1610-B83-4/1951. LOK sz.; MNL OL XIX-E-1-s-2812/S-43/1/1952. I.M.III/1.

¹¹ *Igazságügyi Közlöny*, 60. évf. 1951. 7. sz. 282–283. A 2812/S-24/1/1951. IM.III/1. számú rendelet közölte a végrehajtását az alárendelt intézményekkel. A 185/1951. MT. rendelet, valamint a végrehajtási utasításai és a 9.500/1951. IM. rendelet szabályozása közötti eltérések (őrzési idők, határidők megállapítása stb.) vizsgálatát lásd MEHRWERTH, 1953. 31–32.

tok és a történeti jelentőségű vagy levéltári szempontból érdekes iratok selejtezését is. A rendelet leggyengébb pontjának a 4. § számít, mivel értelmezésbeli problémákat okozhatott az, hogy „*húsz év őrzési idő után kell selejtezni*” (!) az iktató- és mutatókönyveket, az ítéleteket és a bírói egységeket, a személyi állapotra vonatkozó ügyek iratait, a végrendeleteket, az eredeti közjegyzői okiratokat, az 1945. évi földreform földkönyveit és vázrajzait, valamint a letartóztatottak törzskönyveit. Tíz év után tette lehetővé a büntetőügyek azon iratainak selejtezését, amelyek nem esnek az előbb felsorolt iratok közé. Az egyéb iratok esetében öt év őrzési időt állapított meg, de nem részletezte az ide tartozó ügytípusokat. A rendelet zárásként kimondta, hogy a selejtezést tervező szerveknek a LOK-ot a selejtezés megkezdése előtt legalább harminc nappal értesítenie kell, és az „*általa közölt útmutatást a tudományos, illetőleg történeti szempontból egyébként értékes iratok kiválasztásánál figyelembe kell venni*”.¹²

A rendelettel kapcsolatban több levéltárvezető és közjegyző is aggodalmát fejezte ki. *Vörös Márton* a Pécsi Közlevéltár vezetője szerint azt, hogy az iktató- és mutatókönyveket húsz év őrzési idő után ki kell selejtezni „*semmi körülmények között a Pécsi Közlevéltárban nem hajthatunk végre*”, folytatva, hogy „*ha segédlet nincs, akár az egész iratanyag is utána mehet, s ha 20 év után megsemmisítjük az iktatót, akkor hogy keressük ki a '19-es forradalom leverése utáni politikai perek iratait?*” Továbbá aggasztónak tartotta, hogy az említett paragrafus e) pontja alapján a végrendeletek, az f) pontja alapján az eredeti közjegyzői okiratok is húsz év után kiselejtezhethetők.¹³

A közjegyzők esetében a Budapesti Központi Járásbíróság felhívására *Hegyháti István*, *Barcs Ernő*, *Záhony László*, *Keszthelyi Zoltán* és *Róna Pál* állami közjegyzők fejtették ki véleményüket a közjegyzői okiratok és egyéb közjegyzői iratok 9.500/1951. IM rendelet szerinti selejtezésével kapcsolatban. Egységesen álltak ki amellet, hogy a húsz év őrzési idő túlságosan rövidnek számít bizonyos okiratok tekintetében (végrendeletek, házassági, eltartási, örökösödési szerződések stb.). Ezek selejtezésével pedig éppen a közjegyzői intézmény sérülne, mivel a feladata a preventív jogvédelem, a rendelet közjegyzői okiratra és végrendeletre vonatkozó intézkedése pedig megfosztaná „*az okirattal való bizonyítás lehetőségétől mindazokat, akik jogaik érvényesítését és megóvását húsz év előtt alkotott végrendeletre, vagy okiratra alapítják*” – fejtette ki véleményét Barcs Ernő az ügyvel kapcsolatban. Továbbá hozzátette, hogy „*a közjegyzői irattárakban őrzött okiratok nagy része jogpolitikai, gazdaságpolitikai és szociálpolitikai szempontból tudományos és történeti vizsgálódások bőséges és nagy jelentőségű anyagául szolgál*”.¹⁴

A félreértésre mindkét esetben az adta az okot, hogy a rendeletben meghatározott őrzési idők arra vonatkoztak, hogy az igazságügyi szerv működésében meddig szükségesek, más szóval: mikortól lehet az iratokat selejtezés alá vonni. A LOK magyarázó válasza alapján a segédkönyvek, végrendeletek és a közjegyzői okiratok nem tartoztak

¹² *Igazságügyi Közlöny*, 60 évf. 1951. 7. sz. 282–283.

¹³ MNL OL XIX–I–18–a–864–5195/1952. LOK sz.

¹⁴ BFL XXV.21.a 1951.El.XVI.J.56. – A közjegyzői iratok esetében meg kell említeni az 1948-ban kiadott 68.000/1948. IM. rendeletet, amely úgy módosította a 31.850/1925. IM. rendeletet, hogy az megfeleljen a korszak gazdasági helyzetének. A módosítás ugyanis megengedte, hogy a selejtezhető közjegyzői iratokat és kezelési könyveket ipari feldolgozás céljából értékesíteni lehessen. (*Igazságügyi Közlöny*, 1948. 57. évf. 6. sz. 326.)

az ilyen iratok közé, valamint felhívta a figyelmet, hogy a selejtezési útmutatók az irányadók a hasonló kérdések eldöntésénél.¹⁵

Iratselejtezési útmutatók

A LOK útmutatását – az egyedi megkereséseken túl – a 9.500/1951. IM rendelet végrehajtására kiadott selejtezési útmutatók jelentették. A bíróságok 1945 előtt keletkezett iratanyagának selejtezéséhez öt darab selejtezési útmutató készült. A járásbíróságok számára külön a polgári peres, a peren kívüli, a telekkönyvi és végrehajtási iratokra; valamint az elnöki és a büntetőperes iratokra vonatkozóan. A volt törvényszékek esetében egy útmutató a polgári peres és a peren kívüli, további a végrehajtási; egy útmutató pedig a büntetőperes anyagot érintette. A táblai, törvényszéki és ügyészségi elnöki iratok selejtezési szempontjai külön útmutatóban szerepelnek. Az utóbbit kivéve – amely csak a megtartandó ügytípusokat sorolja fel – szerkezetüket tekintve azonosak. Három iratcsoportot különböztettek meg egymástól:

1. a „feltétlenül történeti értéket képviselő” és megtartandó iratokat;
2. azokat, amelyeknél nem minden egyes ügydarab, hanem „minél jellemzőbb és kellő mennyiségű történeti forrásanyag”, valamint nagyobb és jelentősebb ügyek megtartására kellett törekedni;
3. végül ügyviteltörténeti szempontokat figyelembe véve, mintavételezéshez adtak támpontokat az ügyiratfajták felsorolásával, amikhez „lehetőleg évfolyamonként 3-5 mintadarabot” (a mintadarabok száma útmutatónként eltérő) iratok elő megőrzésre. Utóbbinál megjegyezték: „*mint hogy a selejtezés tartalmi iratvizsgálatot igényel nem fog külön nehézséget okozni*”.

Az útmutatók tartalmát tekintve a nem selejtezhető iratoknál az 1872-es eszten-dőt tették meg selejtezési időhatárnak. Ezek bővebb áttekintésétől terjedelmi okok miatt eltekintek, annyi megjegyzéssel, hogy elsősorban olyan ügyek megőrzését írták elő, amelyeknek munkásmozgalomtörténeti jelentőségük volt (kiemelten az 1918–1920-as években indult ügyeket), a Horthy-éra – az útmutatók hangvételét jelezve – „diszkriminatív” és „kizsákmányoló, elnyomó jellegét” hivatottak bizonyítani, jelentős mértékben háttérbe szorítva a nem selejtezhető iratok között a jogbiztosító értéket tartalmazó irat- és ügytípusok felsorolását.¹⁶

Az útmutatókat a Levéltárak Országos Központjának tudományos értekezletein állították össze. Amíg „*az államigazgatási szervek selejtezési ügykörjegyzékeit az iratképző szervek maguk készítették*”, addig a bíróságok selejtezési útmutatóinak összeállítását a LOK

---

¹⁵ MNL OL XIX–I–18–a–864–5195/1952. LOK sz.

¹⁶ MNL OL XIX–I–18–a–86401–20–28/1954. LOK sz. Az elnöki iratokhoz, valamint a törvényszék iratokhoz készült útmutató elektronikus formában elérhető a *Levéltári Korpusz* elnevezésű internetes adatbázisban:

http://library.hungaricana.hu/hu/view/LevelitariKorpusz_03_IratkezelesFelugyelete_4_IrattariSelejtezes_2/?pg=18. – Az előzőekben látott közjegyzői vélemények hatására a közjegyzői irat- és okirattárak, később a Fiatalkorúak Bírósága iratainak selejtezéséhez is készült LOK-útmutató. (Közjegyzők: MNL OL XIX–I–18–a–1621–115–25/1951. LOK sz.; BFL VIII.3801.a 475/1951. FL. sz. alatt megküldve; Fiatalkorúak Bírósága: MNL OL XIX–E–1–s–9917/II–1/2/1953. I.M.III/1.sz.)

végezte. A bíróságokon folyó selejtezések felügyelete kiemelt helyen szerepelt a LOK munkájában, annak ellenére, hogy ez csak egy kis hányada volt az országban folyó selejtezési „kampánynak”. *Mehrwerth László* szerint azért, „mert a bírósági selejtezés az egyetlen terület, amelyen a központi levéltárügy a selejtezés problémája önálló megoldásának feladatával állott szemben”.¹⁷

Az útmutatók gyakorlati alkalmazását a 9.500/1951. IM rendelet kiadását megelőzően megvizsgálták a LOK munkatársai. „*A volt törvényszékek 1945. év előtt keletkezett polgári peres, peren kívüli és végrehajtási iratanyagának selejtezéséhez a történeti, tudományos és művészeti értékű iratoknak [...] kiválasztás céljára*” című útmutató esetében például ezt a Budapesti Megyei Bíróságnál, a Budapesti Törvényszék polgári tagozatán keletkezett iratok selejtezése kapcsán, egy próbasejtezés alkalmával kívánták megtenni.¹⁸ Beszédesek a bíróság által felvetett – a munkát hátráltató – problémák: a bíróságnak nincsen jogvégzett, vagy az anyagban teljesen jártas, a selejtezési munkára beállítható emberi erőforrása; az útmutató ekkor még csak tervezet volt; az Igazságügyminisztérium ekkor még nem adta ki a selejtezési rendeletet.¹⁹

Fontos megjegyezni és erre az iratképzők figyelmét is felhívta a LOK, hogy az útmutatók nem mechanikusan alkalmazható segédletek voltak, hanem a selejtező személyek oktatására felhasználható anyagok.²⁰ Ellentétben az igazságügyi hatóságok korábbi selejtezéseivel, melyeket mindig mechanikusan végeztek és általában csak az ítéleteket, illetve az ítéletet jogerőre emelő végzéseket tartották meg, a többi irat automatikus selejtezésével. Az irányadó szempontokon túl a levéltárvezetők további instrukciókat is kaptak: a munka első lépéseként fel kellett mérniük a selejtezendő anyag terjedelmét, korát, helyi sajátosságait, történeti értékét; ahol iratpusztulás történt, arra is tekintettel kellett lenniük, hogy az értéktelennek látszó iratok is fokozott visszatartást igényelhetnek. Az útmutató szempontjait úgy kellett alkalmazni, hogy a helyi sajátosságok figyelembevételével a megőrzendő iratok köre tovább mélyíthető legyen. A LOK a Budapesti Megyei Bíróságnál bevált selejtezési módszert ajánlotta, ahol úgy szervezték meg a munkát, hogy a selejtezésre kerülő iratokat az érdemi selejtezés előtt a bírósági irattárban jártas, valamint az útmutatót alaposan ismerő személy átnézte, aki ezt követően a feltétlenül megtartandó iratokat azonnal félretette, majd a döntésre váró iratokat ügýtípusok, illetve tematika szerint osztotta szét a munkatársai között. Úgy tapasztalták, hogy ez a módszer az útmutatók alkalmazása mellett is hatékonyan alkalmazható.²¹

A LOK az 1945 előtti iratokra vonatkozó útmutatókat 1951 augusztusában küldte meg a járásbíróságoknak és a megyei bíróságoknak, majd 1951 szeptemberében küldte ki a járásbíróságoknak a közjegyzői irattárak selejtezéséhez készült útmutatókat. Bíróságokat ugyan nem nevezett meg, 1953-ban azonban arról számolt be az

¹⁷ MNL OL XIX-I-18-a-86401-20-28/1954. LOK sz.

¹⁸ A próbasejtezést a polgári tagozat osztályvezetője javasolta, és az eredeti célja az volt, hogy megállapítsák, az útmutatók használatával végzett selejtezések mennyi időt és munkát igényelnek.

¹⁹ MNL OL XIX-I-18-a-1610-B31-3/1951. LOK sz.

²⁰ MNL OL XIX-I-18-a-Selejtezési útmutatók megküldése az egyes járásbíróságoknak. LOK sz. n. 1953.

²¹ MNL OL XIX-I-18-a-1610-I15-12/1951. LOK sz.

Igazságügyminisztérium Bírósági Főosztálya, hogy a „ *kellő tájékoztatás ellenére felmerült konkrét tapasztalatok azt mutatták, hogy egyes bíróságoknál [...] a selejtezéseknél az útmutatókat nem alkalmazzák, sőt, [...] az útmutatók létezéséről sem tudnak*”.²² A LOK munkatársai által a budapesti bíróságoknál tartott ellenőrzéseikről készült feljegyzéseikben mindig arról számoltak be, hogy a selejtezés során használják az útmutatókat és betartják az azokban adott szempontokat. Például a Budapesti Központi Járásbíróság 1918–1929 között keletkezett iratanyagának selejtezéséről írták: „ *Az útmutató szempontjait megtartották. Megőrizték tartalmára tekintet nélkül a munkaügyi perekben hozott ítéleteket, a hagyatéki átadóvégzést és leltárakat. Tárgyi érdekesség miatt is minden évfolyam anyagából megőriztek kb. 1 íjm anyagot. A mintadarabok is benne vannak ebben a mennyiségben. A megtartott iratanyag hozzávetőleg 4%-a a zűzdába kerülő anyagnak*”. Ugyanakkor jelezték, hogy a megszűnt közjegyzőségek bírósághoz beszállított iratait nem selejtezték, hozzátéve, hogy az útmutatók szerinti selejtezés nem eredményezne jelentős mennyiségi csökkenést, valamint a bíróság és a Fővárosi Közlevéltár megállapodtak, hogy az anyagot beszállítja a levéltár.²³

Problémát jelentett, hogy 1953-ban már az 1945 után keletkezett járásbírósági iratok selejtezését is tervbe vették, ezért a LOK figyelmeztette a járásbíróságokat, hogy az 1945 előtti iratokra vonatkozó útmutatók csak „ *bizonyos eltérésekkel alkalmazhatók*”.²⁴ Az 1945 után keletkezett bírósági anyag selejtezéséhez is készült két útmutató, amelyeket szintén „ *kísérleti selejtezés*” útján kívánta a LOK próbára tenni. Ezúttal is a Budapesti Megyei Bíróság, valamint a Budapesti V. Kerületi Járásbíróság polgári peres iratanyagán végezték volna el azt. A próbaselejtezés célja az újonnan összeállított szempontok gyakorlati alkalmazásának megvizsgálása volt. Ezek az útmutatók más csoportosítási szempontokat vettek figyelembe. Egyrészt ügyfajták, másrészt – és ez jelenti az előrelépést – ügyiraton belüli iratfajták megőrzését, illetve selejtezését írták elő. A két útmutató azonban a fennmaradt levéltári anyagból következtetve csak tervezet maradt, a bennük foglalt szempontok által eredményezett többletmunka miatt. Az „ *Útmutató a járásbíróságok, megyei bíróságok (volt törvényszékek), és a megszűnt felsőbbbíróságok (volt ítélőtáblák) 1945. és 1950. évek között keletkezett polgári peres és perenkívüli irattári anyagának selejtezésénél a 9.500/1951. IM sz. rendelet 5.§. 2. bekezdése alapján a levéltárak számára megőrzendő irattári anyag kiválasztásához*” címet viselő tervezet első pontjában felsorolja a levéltárak számára teljes egészében megőrzendő ügyeket bírósági típusonként felosztva. Ezt követi az egyes ügyiratokon belüli selejtezés szempontjainak kifejtése, mindegyik ügytípusra részletesen felsorolva a megőrzendő és selejtezhető ügyfajtákat.²⁵ A „ *Selejtezési útmutató a járásbíróságok, a megyei bíróságok (volt törvényszékek), valamint a megszűnt felsőbbbíróságok (volt ítélőtáblák) 1945–1950. közötti években keletkezett és a levéltárakat illető polgári peres, perenkívüli és elnöki iratanyagához*” című útmutató-tervezet bevezetőjéből az derül ki,

²² MNL OL XIX-E-1-s-9917/A-2/1-1953. IM.

²³ MNL OL XIX-I-18-a. – Mehrwerth László 1952. március 20-i feljegyzése a Központi Járásbíróság, Pestvidéki Járásbíróság és a Megyei bíróság polgári tagozatánál, a selejtezések ellenőrzése végett tett látogatásáról. (Pesti bíróságok selejtezésének ellenőrzése. 1952. 05. 15. sz. n.)

²⁴ MNL OL XIX-I-18-a-86401-20-69/1953. LOK sz.

²⁵ MNL OL XIX-I-18-a-864-01-20-08/1954. LOK sz.

hogy ez az útmutató „*kizárólag a levéltári anyag megőrzésének biztosítására irányul*” jelezve, hogy nem érinti a selejtezési rendelet által védett ügyviteli érdekeket.²⁶

A beszámolókkal szemben a tapasztalat azt mutatja, hogy az útmutatók szempontjait nem használták következetesen. Ez derül ki például egy, a Budapesti V. Kerületi Bírósághoz 1954-ben érkezett megkeresésből, amikor egy 1946-ban indult, továbbá egy 1957-es megkeresés során szintén egy 1946-os holtta nyilvánítási végzést kértek a bíróságtól, amelyeket az nem tudott teljesíteni, mert – mint azt az 1954-es megkereséshez írták válaszul – az „*ügy iratai tévedésből ki lettek selejtezve*”. Pedig a vonatkozó útmutató A) pontjába tartozó, tehát a feltétlenül megőrzendő iratok 13. pontjában szerepel a holtta nyilvánítási végzés.²⁷

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet és az ÁVH bekapcsolódása a bírósági iratválogatásokba

Bizonyos tárgyi szempontok szerint iratokat kiemelni az eredeti irattári rendből 1948. előtt nem volt általános levéltári gyakorlat. Az igazságügyminiszter 1948. február 9-én kiadott rendeletében a tömeges selejtezések alól mentesítette az 1918–1919. évi „forradalmi bűncselekményekre” vonatkozó iratokat. A rendelet egyben utasította a Budapesti Ítéltáblát, hogy a felügyelete alatt álló bíróságoknál mérje fel: van-e selejtezés alá vonva az említett évkörből büntetőügy. Ha van, akkor azokat a Magyar Nemzeti Múzeum irattárába rendelte átadni.²⁸ Ezt még 1948 augusztusában úgy módosították, hogy a „*történelmi kutatás céljára összegyűjtött*” iratanyagot a selejtezést követően mégsem kell elküldeni az Magyar Nemzeti Múzeumnak, azonban a bíróság irattárában elkülönítve kell megőrizni.²⁹ Ez a próbálkozás előrevetítette azokat az iratválogatásokat, amelyeket később a Magyar Munkásmozgalmi Intézet (továbbiakban: MMI) munkatársai végeztek.

Fára József levéltáros is részt vett azon a belügyminisztériumi értekezleten 1952 februárjában, amelyen Csillag Pál, az MMI munkatársa bejelentette, hogy a Magyar Dolgozók Pártja szerveként a Magyar Munkásmozgalmi Intézet a „*Párt történetének a megírásához iratokat gyűjt egybe, és ehhez kéri az összes minisztériumok [!] és szervek segítségét*”, továbbá jelezte, hogy az MMI minden nagyobb irattár selejtezésébe bekapcsolódik, s a selejtezésekről személyesen őt kell értesíteni. Csillag Pál kérte, hogy a lehető legkisebb megőrzési időt állapítsák meg az iratokra, továbbá azt, hogy minden tárca állítson össze egy pótutasítást, amely lehetővé teszi az MMI-nek, hogy iratokat válogasson és begyűjtsön. Fára – jól sejtve, hogy ez a válogatás elkerülhetetlenül be fog következni, ezért helyesen – azt javasolta, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani erre az ügyre az

²⁶ Lásd *Levéltári Korpusz*

http://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_03_IratkezelesFelugyelete_4_IrattariSelejtezes_2/?pg=6&...

²⁷ BFL VII.12.b 582051/1946. Levelezés kiselejtezett holttan nyilvánítási tárgyában. 5431/1946. Rosenbaum Mihály holtta nyilvánítási ügye.

²⁸ BFL VII.1.a El.1948.I.A.13/10.sz., 16.043/1948. I.M.VIII.sz.

²⁹ BFL VII.1.a El.1948.I.A.13/14.sz., 84.916/1948. I.M.VIII.sz.

iratanyag egységének megőrzése végett, pontosan dokumentálva azt, hogy az MMI által kiválogatott „*iratok hová lettek*” és mindennek „*minél feltűnőbb nyoma legyen*”.³⁰

Az MMI által bejelentett igénynek megfelelően az Igazságügyminisztérium Bíró-sági Főosztálya 1952. május 23-án kelt rendeletével leállította a 9.500/1951. IM rendelet alapján folyó selejtezéseket egy új selejtezési utasítás kibocsátásáig,³¹ amely „az igazságügyi hatóságok és hivatalok iratanyagának selejtezésére vonatkozó rendelkezések kiegészítéséről” szóló 958/1952. IM utasítás formájában jelent meg.³² Az utasítás lehetővé tette az MMI-nek, hogy munkatársai kutatóselejtezéseket végezzenek az igazságügyi szervek irattáraiban. Az utasítás a rendelet kiegészítését jelentette, vagyis a már meglévő útmutatók a továbbiakban is érvényesek maradtak, de immár új szempontokat is figyelembe kellett venni a selejtezésekkor. Az utasítás előírásai alapján a selejtezést az MMI és a LOK képviselőjének bevonásával kellett végrehajtani. Az előírás az iratanyagot továbbá négy csoportba osztotta:

1. hivatali célból megtartandó iratok, amelyeknek az őrzési ideje még nem járt le;
2. az előbbi csoportba nem tartozó, az MMI részére átadandó iratok;
3. az előbbi két csoportba nem tartozó, tudományos, történeti jelentőségű, levéltári szempontból értékes iratok;
4. kiselejtezhető iratok.

A selejtezésről jegyzőkönyvet kellett készíteni, amely minimális tartalmat írt elő: iratcsoport megjelölését és a kiselejtezett iratok darabszámát. A jegyzőkönyvhöz csatolni kellett az MMI részére átadott iratok jegyzékét is.³³ A Munkásmozgalmi Intézet részére átadandó iratokról és ügyfajtaokról pedig külön segédletet állított össze a LOK.³⁴

Az '50-es évek elején azonban nem csak az MMI kapcsolódott be az iratselejtezésekbe. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) nyilvántartó osztálya alá tartozó dokumentumbegyűjtő alosztály számára kiváló alkalmat jelentett, hogy az MMI kutatóselejtezésével párhuzamosan folytathassa iratgyűjtő tevékenységét. *Varga László* kutatásai szerint az említett alosztály szervezeti felépítése 1951. július 20-án készült el a pártközpont jóváhagyásával, majd 1951. szeptember 15-én alakult meg. Ezt megelőzően már 1949-ben is történetek hasonló iratbegyűjtések szintén az MMI-vel együttműködésben, melyek során az Intézet kapta meg az ÁVH számára felesleges iratokat. Ezt bizonyítja az is, hogy a Budapesti Büntetőtörvényszék 1949. évi selejtezése alkalmával az 1918–

³⁰ MNL OL XIX–I–18–a–1610–S3–39/1952. LOK sz.

³¹ MNL OL XIX–E–1–s–9917/A–2/1/1952. I.M.III/1. sz.

³² *Igazságügyi Közlöny*, 61. évf. 1952. 14. sz. 233–234.

³³ Az *Igazságügyi Közlöny* 1954. évi 16. számában jelent meg a 29/1954. I.M.I/1. számú közlemény a hagyatéki és a telekkönyvi iratok selejtezésének felfüggesztéséről, miszerint a 9.500/1951. IM. rendeletben az „5 év után selejtezendő iratok közül a hagyatéki és a telekkönyvi iratok selejtezését további intézkedésig fel kell függeszteni”.

³⁴ BFL VIII.3801.a A Magyar Munkásmozgalmi Intézet részére átadandó iratok jegyzéke, sz.n. A segédlet összeállításán túl a LOK további elméleti-módszertani segítséget is nyújtott az MMI-nek. Például 1952. szeptember–októberben Mehrwerth László – Csillag Pál kérésére – egy majdnem száz oldalas tájékoztatót állított össze az Intézet selejtezést ellenőrző munkatársai számára az igazságügyi szervezetről, valamint a járásbíróági és törvényszéki büntető ügyiratok ismeretéről. (MNL OL XIX–I–18–a Az MMI részére készített tájékoztató, a törvénygyűjtemény bemutatása végett. sz. n.)

1919. évi „*forradalmi bűncselekmények és a munkásmozgalmi jelentőséggel bíró bűnügyek*” iratait a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Népügyészégi Kirendeltségének adták át 1949. június 8-án, a MMI-nek történő későbbi átadás végett, mindezt az „*Igazságügyminisztériumból rövid úton nyert utasítás értelmében*”.³⁵

A nagyszabású iratválogatások az alosztály létrehozását követően kezdődtek el és kihasználva a selejtezési kampányt nagyjából 1953-ig folyamatosak voltak. Csillag Pál az MMI alosztályának vezetőjeként tartotta a kapcsolatot a LOK-kal és a különböző szervezetekkel. A munkásmozgalmi iratok gyűjtésének szempontjait az MMI határozta meg, az államvédelmi szempontokat pedig a nyilvántartó osztály.³⁶ 15-20 ember végezte az iratok összegyűjtését országszerte. „*Az ÁVH célzottan ment az ügyekért, elsősorban politikai jellegű, valamint munkásmozgalomra vagy parasztmozgalomra vonatkozó iratokra koncentráltak, prominens személyek ügyeire, továbbá olyan ügyekre, amelyek kiemelt helyen álltak úgy, mint a tanácsköztársaság időszakában keletkezett bármilyen természetű politikai ügy; nemzetgyalászás, kormányzósértés, állam- és társadalmi rend felforgatása stb. Az iratbegyűjtések célja részben kompromittáló adatok, vagy éppen a vezető pozíciókban lévő pártfunkcionáriusok illegálitásban töltött éveik alatt keletkezett ügyeinek az összegyűjtése volt (például Gerő Ernő és társai 1922-es ügye). Az 1950-es évek elején ezeket elsősorban a szervezet irattáraiból gyűjtötték be, mivel a levéltárak nem őrizték az ÁVH szempontjainak megfelelő bírósági-ügyészégi iratanyagot.*”³⁷ Az irattárakból kiválogatott és elszállított anyagok az MMI-hez kerültek további feldolgozásra. Előbb az ÁVH válogatta ki a számára fontos iratokat, majd a „maradékból” az MMI tehette ugyanezt.³⁸ Hangsúlyozandó, hogy az iratok selejtezése előtt válogathatták ki a számukra értéket tartalmazó iratokat. Fára és Mehrwerth egy korábbi feljegyzése arra mutat rá, hogy a MMI által végzett szelektálás, lényegében az iratanyag „történelmi értékű” iratainak kiválogatását jelenti, ezután „*az iratanyag történelmi értékű része nagy többségben nem is kerül a selejtezés végrehajtásával foglalkozók kezébe*”, vagyis az értékhatárt ebben az esetben az MMI igényei definiálták.³⁹

A LOK és az MMI közötti kapcsolatot a 958/1952. IM. utasítás határozta meg. Az, hogy miként viszonyult a LOK az állampárt érdekeit képviselő másik szerv beavatkozásához a selejtezési munkák során, jól megfogható a *Levéltári Híradó* korabeli írásaiban. Érthető okokból elsősorban segítségként értékelték, hogy az MMI feladata elvégzése (kutatómunka) során bekapcsolódott a selejtezési munkálatokba, ezáltal megkönnyítette a levéltári ellenőrzés elvégzését és a „*selejtezési munkálatok végrehajtásá-*

³⁵ BFL VII.1.a 1949.El.VII.R., 1948.El.XX.K.184/25. Budapesti Büntetőtörvénysek, eln. sz.

³⁶ VARGA, 2008. 68–69.

³⁷ BFL VII.5. Budapesti Királyi Büntetőtörvénysek fondossziéja. Emlékeztető a Magyar Munkásmozgalmi Intézet által az 1950-es és 1960-as években végzett bírósági-ügyészégi iratbegyűjtések tárgyában Geccsényi Lajos, Sarusi Kiss Béla és Zámbó István jelenlétében elhangzottakról. 2014. február 25. Készítette: Zámbó István, „*Az ÁVH által összegyűjtött és a Munkásmozgalmi Intézetbe került igazságügyi iratok egyik külső ismertetőjele, hogy az Intézet a tulajdonbéggyűjtővel látta el, valamint 1954 körül egy további (számmal ellátott) bélyegzőt is alkalmaztak, a pertinencián alapuló szakozási (ETO-hoz hasonló) rendszerük bevezetésére tett kísérletük végett. Az összegyűjtött iratok képezték a levéltári forrásbázisát a Munkásmozgalmi Intézetben, ill. a későbbi Párttörténeti Intézetben folyó tudományos kutatásoknak. Felhasználták az összegyűjtött iratokat, pl. az Iratok az ellenforradalom történetéből c. sorozat első kötetéhez, később pedig más sorozatokhoz is.*”

³⁸ VARGA, 2008. 69.

³⁹ MNL OL XIX–I–18–a–1610–S3–39/1951. LOK sz.

nak viszonylatában is biztosította a Párt jelentős és eredményes támogatását”.⁴⁰ Hasonló vélemény fogalmazódott az 1952-es Országos Levéltárvezetői Konferencián is, ahol értékelték az MMI addigi működését. A Magyar Munkásmozgalmi Intézet „az irattermelő szerveknél folyó selejtezést össze kívánta kapcsolni a munkásmozgalm történetére vonatkozó dokumentumok felkutatásával, s ennek során bekapcsolódott a selejtezések ellenőrzésébe és támogatásával biztosította, hogy a levéltárak ellenőrző szerepe a lehető legszélesebb keretekben érvényesüljön, [...] állandóan figyelemmel kísérté és kíséri a selejtezéseket, s közreműködése nagy mértékben hozzájárult, hogy a selejtezések körül nagyobb visszásságok nem voltak tapasztalhatók.”⁴¹

A rohamléptekben végzett munka félreértéseket, kisebb-nagyobb problémákat okozott. A 958/1952. IM. utasítást követő iratselejtezések során több bíróságnál és ügyészségnél is tervbe vették az 1918–1944. közötti években keletkezett büntetőügyek selejtezését. Az Igazságügyminisztérium nyomatékosan felhívta az államügyészségek figyelmét, hogy az említett iratok nem selejtezhetők. Ugyanakkor hozzátette, hogy ha az MMI igényt tart az iratanyag valamely részére, akkor „átvételi elismervény ellenében ki kell adni” a számára.⁴² Itt érdemes megemlékezni az ügyészségi iratok selejtezéséről, ugyanis ezzel kapcsolatban a LOK álláspontja az volt, hogy azokat nem kell sürgetni.⁴³ Ezzel magyarázható, hogy az MMI által végzett kutatóselejtezéseken túl ezekben az években nem selejtezték a budapesti ügyészségi irattárakban. Az ügyészségi iratok megőrzéséről és selejtezéséről a 24/1955. LFÜ utasítás határozott, amely ezen iratok tekintetében hatályon kívül helyezte az említett két szabályozást.⁴⁴

A Levéltárak Országos Központja 1955 végén – a szervek 1955. november 1. és 1956. március 1. közötti évi rendes iratselejtezésének ellenőrzése kapcsán – kérte a levéltárvezetőket, hogy közöljék az illetékességükbe tartozó szervekkel, hogy a Munkásmozgalmi Intézet a „soron lévő iratok selejtezésénél nem tart igényt az érdekében elrendelt intézkedések végrehajtására”. Válogatómunkái ezzel 1955 végére már biztosan befejeződtek.⁴⁵ A kampányszerű selejtezések végét jelentette továbbá az Igazságügyminisztérium közleménye, melyben tájékoztatta az igazságügyi szerveket, hogy irattáraik selejtezését a hatályban lévő jogszabály alapján 1956. december 31-ig végre kell hajtani.⁴⁶ Ekkor már a budapesti jogszolgáltatási szervek vélhetően nem selejtezték.

⁴⁰ FÁRA, 1952. 35.

⁴¹ *Országos levéltárvezetői konferencia, 1952. november 20–22.* Bp., 1953.

⁴² Az utasítás 9917/A-4/1. IM sz. alatt 1952. augusztus 16-án jelent meg, az ügyészségekre vonatkozóan 9921/178/1952. I.M.sz. alatt 1952. október 17-én kibővítve ismét kiadták. Ugyanakkor meg kell említeni az ekkor már Szombathelyi Állami Közlévtár nevet viselő levéltár választát, miszerint nem kezdődött meg a selejtezés, csupán az ügyészség előadója nevezte annak az MMI által végzett iratválogatásokat, vagyis az eredetileg nem selejtezhető évköri büntetőperes ügyekből is válogathattak. (MNL OL XIX-I-18-a-864-51105/1952. LOK sz.)

⁴³ MNL OL XIX-I-18-a-86401-20-60/1955. LOK sz.

⁴⁴ *Ügyészségi Közlöny*, 3. évf. 1955. 7. sz. 89–90.

⁴⁵ MNL OL XIX-I-18-a-86401-20-56/1955. LOK sz.

⁴⁶ *Igazságügyi Közlöny*, 65. 1956. 18. sz. 153., A 324/1956. IM I/1. és V/1. számú közlemény a selejtezésről és a hulladékpapír beszolgáltatásról.

Röviden összefoglalva a fővárosi bírósági selejtezések eredményeit:

- Általában elmondható, hogy a budapesti bíróságok polgári kori iratanyagának 1917–1918 előtti évfolyamai szinte teljesen kiselejtezték, a büntető, a polgári és a peren kívüli ügyek tekintetében egyaránt. Szervenként néhány doboz reprezentálja ezt az időszakot. A 13.300/1912. IM rendelet alapján a selejtezés alól kivont iratokat az áttekintett időszakban semmisítették meg.
- A Budapesti Ítéltábla, majd Felsőbíróság iratait ekkor nem selejtezték, selejtezési útmutató is csak az elnöki irataihoz készült. A LOK által a levéltárvezetőknek küldött, a 9.500/1951. IM rendelet végrehajtásával kapcsolatos tájékoztatásában arra kérték a levéltárvezetőket, hogy a lehetőségekhez képest próbálják elérni, hogy az ítéltáblai iratanyagot ne selejtezzék ki.⁴⁷ Feltételezhető, hogy úgy tekintettek a táblai iratokra, hogyha egy ügy másod- vagy harmadfokra is eljutott, akkor ezek lehetnek a „fontosabb” ügyek. Meg kell jegyezni, hogy a peres iratok esetében itt csak ítéletpéldányokról beszélhetünk, hiszen az ügy elintézését követően a felterjesztett iratok visszakerültek az alsófokú bírósághoz.
- Az MMI és az ÁVH iratválogatásait nem dokumentálták kellően, ezért nehezen követhető vissza, hogy a szervek irattáraiból mikor, milyen iratok, hova kerültek.

A 130/1957.IM. utasítás

A 9.500/1951. IM rendeletet és a végrehajtására kiadott körleveleket, valamint utasításokat, továbbá a kiegészítésére szolgáló 958/1952. IM utasítást a 130/1957. IM utasítás helyezte hatályon kívül. Az új selejtezési szabályozás a nem selejtezhető iratok felsorolását követően 35-25-20-10-5 éves megőrzési időket írt elő és részletezte az ezekhez tartozó ügytípusokat. Egyik újításaként előírta, hogy a selejtezésekről jegyzőkönyvet kell felvenni, amelyben nem csak a selejtezett ügyek lajstromszámát kell feltüntetni, hanem a selejtezés során tapasztalt hiányosságokat és a selejtezés során történt intézkedéseket. Az utasítás talán legfontosabb része, hogy a Legfelsőbb Bíróság, illetve a Vasutak és Csatornák Központi Telekkönyvi Hivatalának iratai mellett, 33 bíróság – a főváros tekintetében a Budapesti IV., illetve V. Kerületi Bíróság – irattárát nyilvánította védetté, azaz előírta, hogy „*iratanyagukat teljes egészében kell megőrizni*”. A selejtezéshez a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya által nyújtott útmutatást kellett figyelembe venni, feltehetően ezt a korábbi útmutatókhoz hasonlóan kívánták megoldani.⁴⁸ A budapesti bíróságok esetében az 1957-es selejtezési utasítás elsősorban a büntetőperes, valamint az elnöki ügyeket érintette, hiszen ekkorra a polgári peres ügyek a legtöbb bíróságnál már átestek a selejtezésen. Ez a volt Budapesti Büntetőtörvényszék és a volt Budapesti Büntető Járásbíróság iratait jelentette. A Fővárosi Levéltár élve az utasítás nyújtotta lehetőséggel – a Levéltári Osztály megkeresésére – útmutatást adott a jogutód Fővárosi Bíróságnak a büntető-törvényszéki, a Pesti Központi Kerületi Járásbíróságnak pedig a büntető járásbírósági iratok selejtezéséhez. Az előbbihez adott

⁴⁷ MNL OL XIX–I–18–a–1610–I15–12/1951. LOK sz.

⁴⁸ *Igazságügyi Közlöny*, 66. évf. 1957. 20. sz., 130/1957. IM utasítás az igazságügyi szervek iratanyagának selejtezéséről.

szempontokat *Szekeres József* foglalta össze 1959-ben megjelent tanulmányában, eszerint az utasítás kimondta, hogy minden ítéletpéldány megtartandó; a befejezetlen ügyek selejtezendők; listát közölt a nem selejtezendő ügytípusokról, valamint a részselejtezésükkor eltávolítható iratfajtákról.⁴⁹ A büntető járásbírói ügyek esetében a levéltár alapvetően az ítéletek és a határozatok, az elnöki ügyek vonatkozásában pedig a bíróság személyi-személyzeti ügyeire vonatkozó megtartását kérte a bíróságtól.⁵⁰

Az utasítás elegendő időt hagyott a korszak levéltárosainak, hogy a bírósági iratok értékelésével foglalkozzanak és újabb megőrzési-selejtezési szempontokat dolgozzanak ki, az utasításban meghatározott, hosszúnak mondható őrzési idők miatt (például a polgári peres ügyeket 35 év, a büntető ügyeket 25 év után lehetett selejtezni). Éppen ezeknek a csökkentése volt a legfőbb indok egy újabb utasítás kiadására az 1960-as évek végén, mert a védett irattárak és a hosszú őrzési idők miatt a bíróságok irattáráiban túl nagy mennyiségű iratanyag halmozódott fel, valamint már ekkor látszódott, hogy a védett iratokat a levéltárak helyhiányra hivatkozva nem fogják átvenni. Továbbá igény mutatkozott arra, hogy az ügykezelés szempontjából már a szabályzatban legyenek elkülönítve a ki nem selejtezendő, illetve a selejtezendő iratok és iratfajták.⁵¹ Ezen szempontok érvényesültek a következő, 108/1971. IM utasításban,⁵² amely mellékleteként már irattári tervet is tartalmazott. Az új utasítás kiadását indokolta több, a levéltárügyben 1968–1969 folyamán bekövetkezett változás, ugyanis a területi állami levéltárak 1968-ban tanácsai fenntartás és irányítás alá kerültek, amivel megszűnt a levéltárak centralizált helyzete. Ez új szabályozást követelt meg, amely a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. tvr. és a végrehajtására kiadott 30/1969. Korm. rendelet kiadásával valósult meg. Témám szempontjából kiemelendő, hogy az utóbbi *„újraszabályozta az iratkezelést, többek között iratkezelési szabályzatok rendszeresítését rendelte el, és a levéltári anyag védelmében megadta a levéltáraknak az iratkezelés ellenőrzésének jogát.”*⁵³

A 108/1971. és a 109/1981. IM utasítás

A 108/1971. és a 109/1981. IM utasítás főbb jellemzőiről, problémáiról és alkalmazásuk vizsgálatáról már átfogó képünk van,⁵⁴ ezért itt csak kiegészítő információkkal kívánok szolgálni. Az 1971-es utasítás – amely a 30/1969. Korm. rendelet mellékleteként kiadott irányelveknek megfelelően kapta meg végleges formáját – 7-16. §-a általános rendelkezéseket fogalmaz meg a selejtezések végrehajtásával kapcsolatban. Problémának tekinthető, hogy a 17. § (1) bekezdés alapján az utasítás visszamenőlegesen is alkalmazható volt – erről már miniszteri állásfoglalás is született⁵⁵ – ezért az 1950-es

⁴⁹ SZEKERES, 1959. 45–53.

⁵⁰ BFL XXV.44. A Pesti Központi Kerületi Bíróság fondossziéja.

⁵¹ MNL OL XIX–I–7–o–94370/1969.XVIII. LIG. sz.

⁵² *Igazságügyi Közlöny*, 1971. 79. évf. 8. sz. 146–149. (Az igazságügyi szervek iratainak irattári kezeléséről és selejtezéséről. Melléklet: Bíróságok irattári terve.)

⁵³ LAKOS, 2009. 306–307.; *Magyar Közlöny*, 1969. 68. sz. 199–200., 284–288.

⁵⁴ KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2001.; KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2003.; KENYERES, 2003.

⁵⁵ MNL OL XIX–I–7–o–51.631/73.X. LIG. sz. – Vö.: SZÓCS, 1990. 21.; KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2001. 17.

években működő budapesti alsófokú bíróságok közül még a 130/1957. IM utasítás által védetté tett IV. és V. Kerületi Bíróság iratainak nagy részét is selejtezték. Ennek következtében az 1951–1953 közötti járásbíróságok, majd az átszervezést követő 1953–1957 között működött budapesti kerületi bíróságok közül egyiknek sem maradt fenn olyan iratanyaga (leginkább a polgári peres iratokat tekintve), amely kellően reprezentálná ezen időszak alsófokú bíraskodásának helyi jellemzőit. Ugyanez a helyzet a Pesti Központi Kerületi Bíróság (PKKB) 1958–1964 között keletkezett irataival is. Meg kell említeni, hogy a PKKB az 1965–1981 között keletkezett polgári peres (lakás, államigazgatási, SZTK, vagyoni jogi, vállalati, bontó és családjogi) iratait részselejtezést követően mikrofilmre vette, majd a teljes eredeti iratanyagot kicselezte, kivéve azokat, amelyekről nem sikerült jól a mikrofilmfelvétel. Egy-egy ügynél az ügyborítón, ítélet-példány(ok)on, jogerőre emelő végzésen, tárgyalási jegyzőkönyvön, határozaton túl más ügyiratdarabról általában nem készült felvétel, amely jogbiztosítás szempontjából az esetek többségében megfelel, de történeti szempontokat figyelembe véve már nem mondható el ugyanez.⁵⁶

A bíróságok részéről az utasítás adta keretek között történt a selejtezések végrehajtása; megvizsgálva Budapest Főváros Levéltárának tett selejtezési szándékukról szóló bejelentéseiket, azokat a levéltár mindig engedélyezte anélkül, hogy bármiféle kikötése vagy felülvizsgálati szándéka lett volna, ami a bírósági iratok történeti értékének alábecsülésével és a gyűjtőterületi munka elhanyagolásával állhat összefüggésben.⁵⁷ Ez a 109/1981. IM utasítás kiadását követően sem változott, amely több lényegi újítást vezetett be. A közvádas ügyek esetében is részselejtezést írt elő, amely a résziratok tíz év után történő selejtezését és a befejező határozatok további 25 évig történő megőrzését, majd selejtezését jelentette. A polgári perek esetében az 1971-es utasításhoz képest 20-ról tíz évre csökkent a teljes ügy őrzési ideje és 20-ról 25 évre nőtt a befejező határozatok megőrzési ideje. A házassági és vagyoni jogi ügyeknél az évi ügyforgalomból 1%-os mintavételt írt elő. További változtatásként eltörölte a bírósági iratok irattári tételszámok szerinti irattározását.⁵⁸

Epilógus

Az 1981-es utasítás a rendszerváltást követően is hatályban maradt, de a Levéltári Törvénnyel megjelenő maradandó értékű iratok megőrzésére eredeti formájában alkalmasnak bizonyult, mert a levéltárba adandó iratok körét túlságosan szűk körűen határozta meg, valamint további útmutatás nélkül nem alkalmas a történeti értékkel rendelkező iratok kiválasztására.⁵⁹ (Hiába szerepelnek a nem selejtezhető iratok között a „történeti értékű, egyéb szempontból jelentős, illetve az ügyintéző által elvi jelentőségűnek minősített iratok”, ha ezek körét nem definiálják.) Láthatóan csak a bírósági ügyvitel szempontjainak biztosítását veszi figyelembe például a befejező határozatok továbbőrzésével, de bizonyos ügyek esetében (pl.: bontóperek, holtta nyilvánítási, gondnokság alá helyezési

⁵⁶ *Igazságügyi Közlöny*, 1981. 89. évf. 12. sz. 276–288. 123/1981. IM. A bíróságok iratainak mikrofilmre vétele.

⁵⁷ KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2001. 12.

⁵⁸ *Igazságügyi Közlöny*, 1981. 89. évf. 5. sz. 104–108.

⁵⁹ KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2001. 28–29.; KENYERES, 2003. 205.

ügyek stb.) az állampolgári jogok biztosítása érdekében ennél hosszabb őrzési idő szükséges.

Ezen az állapoton kívántak változtatni a 2000-es évek elején a „*Selejtezési mintajegyzék készítése jelenkori polgári peres iratokhoz*” és a „*Selejtezési mintajegyzék kidolgozása jelenkori büntetőperes iratokhoz*” című – minisztériumi pályázat keretében futó – projekt munkálatait elvégző levéltárosok. A projekt legfontosabb eredménye – a kérdés tisztázásán túl – az akkor hatályos 109/1981. IM utasítás korrekciójának szánt selejtezési eljárás kidolgozása az alsófokú bíróságok számára, elsőként a polgári peres, majd a büntetőperes iratokhoz. Iratértékelő munkájuk során szerzett tapasztalataikat részben a *Levéltári Szemle* hasábjain adták közre, részben más kiadványokban.⁶⁰ A munka eredményességét bizonyítja, hogy az összeállított mintajegyzékeket a bíróságok a gyakorlatban is alkalmazták, valamint a projekt során tapasztaltak a bírósági ügyvitel szabályairól szóló 14/2002. IM rendelettel egységes szerkezetben kiadott, a bíróságok egységes iratkezeléséről szóló 2002. évi 4. sz. OIT szabályzat készítésekor át tudták adni a jogalkotónak, és sikerült ezzel a levéltári érdekeket érvényesíteni.⁶¹

A mintajegyzékek alapján végzett selejtezések eredményeként fennmaradó iratanyag nem csak terjedelmében különbözik a korábbi szabályozások alapján összeállt iratanyagtól, hanem a válogatás szempontjainak köszönhetően immár történeti kutatások alapjául is szolgálhat. Egyrészt azért, mert nem politikai/ideológiai célok vezérelték az útmutató pontjainak összeállítását, mint az 1950-es években. Másrészt elvetik az 1971-es, illetve 1981-es szabályozás által képviselt rövidtávú ügyviteli célokat előnyben részesítő és a történeti szempontokat háttérbe szorító nézeteket. A mintajegyzékekben foglaltakkal (például a mintavételezés százalékos aránya, egy-egy ügytípus megtartásának előírása, vagy a „ballasztalanítás” során eltávolítandó iratfajták meghatározása stb.) természetesen lehet és kell vitatkozni, sőt ezeknek a rendszeres felülvizsgálata is szükséges. Ilyenre legutóbb 2010–2011 folyamán került sor.⁶²

A kérdés napjainkban ismét aktuálisá vált az Országos Bírósági Hivatal Elnökének, a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII. 23.) OBH utasításával, amely újabb kihívásokat fog jelenteni – és aktív részvételt fog igényelni – mind a levéltárak és levéltárosok, mind a bírósági szervezet számára, mivel az új szabályzat is biztosítja a maradandó értékű iratok mintavételi eljárás során történő kiválasztásának és megőrzésének lehetőségét.

---

⁶⁰ A polgári peres iratokhoz készült összefoglalást és a résztanulmányok bibliográfiai adatait lásd KENYERES–SARUSI–SIPOS, 2001. A teljes munka összefoglalását lásd KENYERES, 2003.

⁶¹ KENYERES, 2003. 216–217.

⁶² FEHÉR–NAGY–TASNÁDI–SARUSI, 2011.

Felhasznált irodalom

Kiadatlan források

- BFL VII.1.a Budapest Főváros Levéltára, A Budapesti Királyi Ítéltábla (1946–Budapesti Ítéltábla, 1949– Budapesti Felsőbíróság) iratai, elnöki iratok.
- BFL VII.5 Budapest Főváros Levéltára, Budapesti Büntetőtörvényszék iratai.
- BFL VII.12.b Budapest Főváros Levéltára, A Budapesti Központi Királyi Járásbíróság peres és perenkívüli iratai.
- BFL VIII.3801.a Budapest Főváros Levéltára, Budapest Főváros Levéltára iratai, iktatott iratok.
- BFL XXV.21.a Budapest Főváros Levéltára, A Budapesti Központi Járásbíróság iratai, elnöki iratok.
- BFL XXV.44 Budapest Főváros Levéltára, A Pesti Központi Kerületi Bíróság iratai.
- MNL OL XIX–E–1–s Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Igazságügyi Minisztérium, Bírósági Főosztály iratai.
- MNL OL XIX–I–1–h Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Felsőoktatási és Tudományos Főosztály iratai.
- MNL OL XIX–I–7–o Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Kulturális Minisztérium, Levéltári Igazgatóság, Levéltári Osztály iratai.
- MNL OL XIX–I–18–a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Az államigazgatás felsőbb szervei, Levéltárak Országos Központja, Általános iratok.

Kiadott források

Igazságügyi Közlöny, 1948, 1951, 1952, 1954, 1956, 1957, 1971, 1981

Magyar Közlöny, 1947, 1950, 1969

Ügyészégi Közlöny, 1955

Szakirodalom

FÁRA

1952 FÁRA József: Az 1952. évi általános iratsejtezés. *Levéltári Híradó*, 2. évf. 1952. 3. sz. 33–46.

FEHÉR–NAGY–TASNÁDI–SARUSI

2011 FEHÉR CSABA–NAGY SÁNDOR–TASNÁDI ÁKOS–SARUSI KISS BÉLA: Sejtezési mintajegyzék készítése a Pesti Központi Kerületi Bíróság irataihoz. Lehetőségek és korlátok, tapasztalatok és problémák. *Levéltári Szemle*, 61. évf. 2011. 4. sz. 14–30.

- KENYERES
2003 KENYERES ISTVÁN: Értékhátár-vizsgálatok az igazságügyi szervek polgári- és büntetőperes irataiban. *Magyar Levéltárosok Egyesülete 2003. évi vándorgyűlése. Szolnok, 2003. augusztus 13–15.* Szerk. BILKEI IRÉN. Bp., 2004. 204–217.
- KENYERES–SARUSI–SIPOS
2001 KENYERES ISTVÁN – SARUSI KISS BÉLA – SIPOS ANDRÁS: Jelenkori polgári peres iratok értékelése és selejtezése. *Levéltári Szemle*, 51. évf. 2001. 3. sz. 11–40.
- KENYERES–SARUSI–SIPOS
2003 KENYERES ISTVÁN–SARUSI KISS BÉLA–SIPOS ANDRÁS: Jelenkori büntetőperes iratok értékelése és selejtezése. *Beszámoló a NKÖM veszélyeztetett állapotú levéltári anyag megmentését szolgáló feladatok 2002. évi támogatására kiírt pályázatára 2. 1. meghatározott irategyüttesekhez selejtezési mintajegyzékek teammunkában történő kidolgozásának költségei alpontra benyújtott „Selejtezési mintajegyzék kidolgozása jelenkori büntetőperes iratokhoz” c. pályázatról.* Bp., 2003. 4–23.
- KISASSZONDY
2002 KISASSZONDY ÉVA: A levéltári értékelés problémája az elmúlt 20-30 év kül- és belföldi szakirodalmában. A hazai szakirodalom. *A köziratok levéltári értékelésének kérdései.* Szerk. LAKOS JÁNOS. Bp., 2002. 39–46.
- LAKOS
2009 LAKOS JÁNOS: Magyar levéltártörténet, levéltári jog. *Levéltári kézikönyv.* Szerk. KÖRMENDY LAJOS. Bp., 2009. 279–343.
- MEHRWERTH
1953 MEHRWERTH LÁSZLÓ: Az igazságügyi selejtezés problémái. *Levéltári Híradó*, 3. évf. 1953. 2–4. sz. 27–52.
- SARNYAI
2003 SARNYAI BÉLÁNÉ: *A Levéltárak Országos Központja iratanyagának rendezése.* (Szakdolgozat.) Témavezető: G. VASS ISTVÁN. 2003.
- SZEKERES
1959 SZEKERES JÓZSEF: Szempontok az ellenforradalmi rendszer büntetőbírórsági iratanyagának selejtezéséhez. *Levéltári Híradó*, 9. évf. 1959. 3–4. sz. 24–32.
- SZÓCS
1990 SZÓCS SEBESTYÉN: Polgári kori jogszolgáltatási szervek iratai (1869–1950). Bp., 1990.
- VARGA
2008 VARGA LÁSZLÓ: A nyilvántartás története és rendszere. *Kenedi-jelentés. A Szakértői Bizottság jelentése 2007–2008.* Szerk. KENEDI JÁNOS. Budapest, 2008. 58–121. Elektronikus formában elérhető: mek.oszk.hu/08400/08450/08450.pdf
- ZÁMBÓ
2014 ZÁMBÓ ISTVÁN: Budapesti jogszolgáltatási szervek iratselejtezései 1872–1957. (Szakdolgozat.) Témavezető: SARUSI KISS BÉLA. 2014.
- ZÁMBÓ
2015 ZÁMBÓ ISTVÁN: A budapesti jogszolgáltatási szervek iratselejtezéseinek változásai. *Levéltári Szemle*, 65. évf. 2015. 4. sz. 50–63.